

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk

Månedsskrift

8 · 2020

Historisk Samfund
for Sønderjylland

I dette nummer

Nordslesvigerne sejrede - også i Danmark. 283
Axel Johnsen

Kunstneren Agnes Smidts folkeoplysende projekter. 292
Inger Lauridsen

Min morfar - en glemt sønderjysk skæbne 303
Birthe Refslund Thomsen

Grænselandskronikken 308
Poul-Erik Thomsen

Bognyt 316

Det sker i Museum Sønderjylland 318

Bagsiden om forsiden 320
René Rasmussen

Forsidebilledet

Tableau på Borgerforeningen i Flensborg i anledning af juleskibets ankomst 1919.

Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Næste nummer af Sønderjysk Månedsskrift udkommer omkring den 7. februar 2021.

Meddelelser fra redaktionen

Sønderjysk Månedsskrift fejrer i år genforeningsjubilæet ved at bringe mindst én artikel om emnet i hver af årets otte numre. Samtidig vil også Bagsiden om forsiden beskæftige sig med Genforeningen.

I dette nummer fortæller Axel Johnsen om tilblivelsen af Grænseforeningen og Birthe Refslund Thomsen fortæller om sin morfar, amtskolekonsulent Nicolaj Svendsen.

Kolofon

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med Museum Sønderjylland og Sønderjysk Kulturfællesskab.

Pris for medlemskab af Historisk Samfund for Sønderjylland inkl. Sønderjysk Månedsskrift: 325 kr. årligt inkl. moms og forsendelse.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Tlf. 7462 4683. Mail: hssdj@hssdj.dk. www.hssdj.dk.

Layout: Tekst & Design, Haderslev.

Tryk: Mohrdieck Tryk A/S, Aabenraa.

Redaktion

René Rasmussen (ansv.)
Museum Sønderjyllands
Mediearkiv www.ms.dk
Tlf. 3080 2732.
Mail: rera@msj.dk

Lennart S. Madsen
Museum Sønderjylland - Arkæologi
Haderslev.

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder.

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne.

Sønderjysk
KULTUR-
fællesskab

Historisk Samfund
for **Sønderjylland**

Nordslesvigerne sejrede - også i Danmark

Af afdelingschef Axel Johnsen

GRÆNSEFORENINGEN kan i 1920 fejre 100 års fødselsdag. Foreningen blev en paraplyorganisation for en række allerede eksisterende foreninger, og dens tilblivelse var bestemt ikke uden brydninger.

Grænseforeningen fejrer 100 års fødselsdag den 2. november 2020. Engang var det Danmarks største græsrodsbevægelse med 200.000 medlemmer fordelt på 400 enkeltforeninger over hele Danmark. Kernen i Grænseforeningen var de gamle sønderjyske foreninger, der blev grundlagt fra 1889-1914 af nordslesvigere, der var udvandret til Danmark. Når Grænseforeningen aldrig blev nogen stor fortaler for grænseflytning efter 1920, skyldtes det, at organisationen for en stor dels vedkommende bestod af enkeltforeninger og medlemmer, der havde fået fremmedherredømme og undertrykkelse ind med modernismen. Disse foreninger holdt ledelsen i skak.

Den nye grænse mellem Danmark og Tyskland blev bestemt af de allierede sejrherre, de danske sønderjyder og den danske regering under ledelse af Det radikale Venstre. Sønderjyderne besluttede sig for deres program den 17. november 1918, og dette program gjorde den radikale regering til sit måneden efter, da den indgav sin indstilling til fredskonferencen i Paris. I de fleste sønderjyske foreninger i Danmark glædede man sig over, at det mål, som

man havde arbejdet for lige siden 1866, nu var ved at være nået: En fri afstemning om det nationale tilhørsforhold i den nordlige del af Slesvig.

Foreninger kun for udvandrede nordslesvigere

De sønderjyske foreninger var med få undtagelser blevet stiftet i 1880'erne og 1890'erne. I begyndelsen var de en slags hjemstavnsforeninger, hvor man mødtes for at fastholde tilknytningen til hjemegnen og støtte vennerne derhjemme moralsk, ved at arrangere besøg både den ene og den anden vej og ved at støtte kulturelle aktiviteter med pengebidrag. Omkring århundredeskiftet var der cirka 100 foreninger, som varierede i størrelse og aktivitetsniveau, men de havde næsten alle det fællestreæk, at de var grundlagt af udvandrede nordslesvigere. Medlemmerne var vokset op på egne med dansk sprog og dansk sindelag, og de var udvandret, fordi de ikke havde kunnet finde sig til rette under det tyske styre, eller fordi de ville undgå tysk militærtjeneste. Foreningerne havde altså allerede ved fødslen en klar nordslesvigsk orientering. Nogle medlemmer kom fra Flensborg, men hovedparten kom længere nordfra, fra Haderslev, Bredbro, og Gabøl osv. - og altså ikke fra Husum, Bredstedt eller Gelting.

Den første sønderjyske forening var grundlagt i København allerede i

1879, men der skulle gå omkring ti år, inden der for alvor kom gang i foreningsdannelserne. Det var de tyske myndigheders pres og undertrykkelse af dansk liv i Nordslesvig fra slutningen af 1880'erne, som udløste lavinen. *Sønderjysk Centralforening*, liggeledes København, blev grundlagt i 1887 med tandlægen Axel Carstens som formand. Han stammede fra Tyrstrup ved Christiansfeld. Året efter, i 1888 grundlagde aarhusianerne deres egen sønderjyske forening, og formand var glarmester Frederik Mailand-Hansen, der var født i Sønderborg.

Året 1889 blev det helt store grundlæggelsesår. Der kom sønderjyske foreninger i Aalborg, Vejle, Svendborg, Nyborg, Faaborg, Randers, Odense, Horsens, Esbjerg, Fredericia og Køge, og de fleste steder var det eksilnordslesvigere, der stod bag. I Nyborg hed formanden Otto Nielsen, og han kom fra Ballum; i Aalborg hed for-

Tandlæge Axel Carstens fra Tyrstrup ved Christiansfeld grundlagde i 1887 *Sønderjysk Centralforening*, som skulle samle alle eksilsønderjyder i København. I 1889 blev han tillige formand for landsorganisationen for alle sønderjyske foreninger: *De samvirkende sønderjyske Foreninger - forløberen for Grænseforeningen*.

manden Johan Skøtt, og han kom fra Haderslevkanten, og i Randers blev Nikolaj Berger Kjølsest formand. Han var født i Aabenraa.

I begyndelsen var de sønderjyske foreninger helt igennem forbeholdt sønderjyder. Fra *Sønderjysk Forening for Fredericia* kender vi flere detaljer om bestyrelsens sammensætning. Fredericia var speciel på grund af nærheden til Kongeågrænsen, men også fordi garnisonen i byen allerede før 1864 havde modtaget slesvigske bataljoner. Der var relativt mange folk i Fredericia, der var født syd for Kongeåen. Ved stiftelsen i 1889 var der 38 medlemmer, der alle kom fra Slesvig. Bestyrelsesmedlemmerne kom hovedsagelig fra Nordslesvig. Formanden Erik Johansen kom ganske vist fra Grumtoft i det nordlige Angel, og Andreas Peter Albertsen var født i Fjælde i Sydslesvig, men Peter Vogensen var fra Hoptrup, Christen Johansen var fra Nybøl og Lauritz Petersen var Haderslev-dreng.

Den nordslesvigske erfaring

I langt de fleste foreninger blev fødestedskriteriet opgivet i løbet af 1890'erne. Åbningen mod ikke-nordslesvigere gav kun i behersket omfang

fremgang i medlemsstatistikken - vel nok fordi hjemstavnspræget blev ved med at være bærende. Men da den slesvig-holstenske tyske overpræsident Ernst Matthias von Köller begyndte sin målrettede forfølgelse af dansk-sindede i 1898, meldte flere kongerigske danskere sig ind for at støtte nordslesvigerne. I Aalborg var der i 1894 kun 147 medlemmer i den lokale forening; i 1916 var der 395 med stigende tendens.

Den fælles nordslesvigske erfaring med fremmedherredømme og tvang var central i foreningslivet og i synet på forholdene syd for Kongeåen. I de sønderjyske foreninger vidste man meget nøje, hvad det ville sige at leve som undertrykt mindretal i en egn, hvor mindretallet i virkeligheden var i flertal; her vidste man, at mange tyskere talte dansk, og lige så mange danskere talte tysk. Og sidst

men ikke mindst: I de sønderjyske foreninger vidste man, at det ville være lige så håbløst og urimeligt at forsøge at gøre angelboerne til gode danskere som at gøre alsingerne til gode tyskere.

At hovedparten af de sønderjyske foreninger i Danmark havde denne erfaring med sig, fik stor betydning ikke bare under afstemningskampen 1918-1920, men også senere hen, da de sønderjyske foreninger tilsluttede sig paraplyorganisationen *Grænseforeningen*. Det havde en klart modererende virkning over for folk, der først og fremmest argumenterede med historiske argumenter og uholdbare løfter.

Politiserende københavnereforeninger

Der var himmelvid forskel på de sønderjyske foreninger i provinsen og de sønderjyske foreninger i København.

Fest i Sønderjysk Forening for Vejle og Omegn 1908 - sandsynligvis på Hotel Royal. Foreningen blev grundlagt i 1889 - året for den første store bølge af foreningsgrundlæggelser.

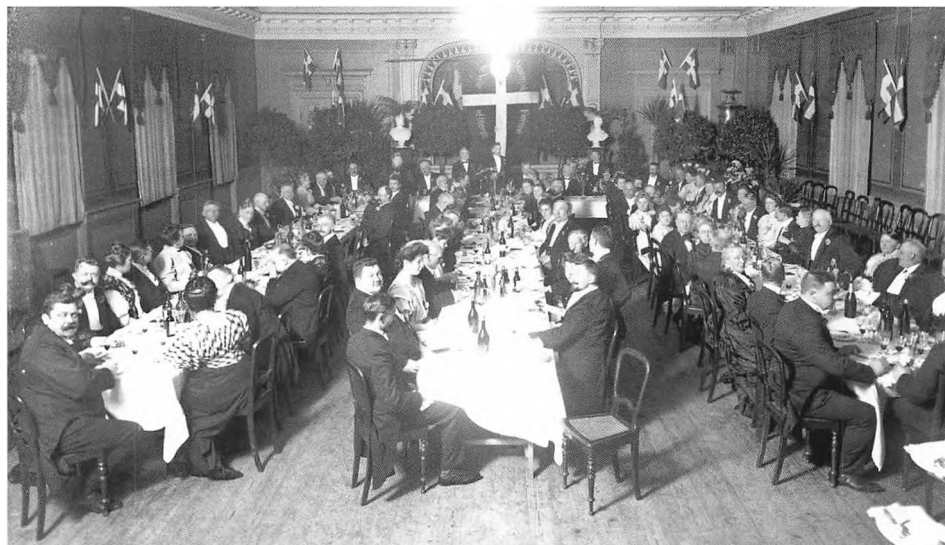

Foto: Vejle Stadsarkiv.

Her var arbejdet præget af en mere historisk, mere akademisk og mere politiseret tilgang til det sønderjyske spørgsmål. Her var det ikke de personlige erfaringer med undertrykkelse og tvang, der var det bærende, men mere ønsket om at give Danmark oprejsning efter nederlaget i 1864.

To Løver var en klike af statsnationalister, som ikke bare begræd tabet af Dannevirkegrænsen i 1864, men også hele den udvikling af det parlamentariske system, som var sket siden da. Foreningen var stiftet i 1888 af stud. theol. H.P. Hansen i protest mod tilnærmelserne mellem det danske og det tyske kongehus efter Wilhelm 2.s kroning til tysk kejser. I *To Løver* mente man, at denne tilnærmelse var en hån mod de danske nordslesvigere, som kæmpede for deres danske eksistens. Dansk udenrigs- og forsvarspolitik og det søn-

derjyske spørgsmål var to sider af samme sag for folkene i *To Løver*.

De ophidsede diskussioner om hovedstadens befæstning og efter dem opgøret om en ny forsvarslov 1902-1909 trak det sønderjyske arbejde i København yderligere mod højre. *To Løver* vedblev at arbejde med udenrigs- og forsvarspolitik og fra 1908 fik den følgeskab af en nydannet forening med navn *Sønderjysk Forening for København og Omegn*. Formanden var københavneren dr.med. Valdemar Harsløf, der tillige var med i inderkredsen i *To Løver*.

Målet nået i november 1918?

Sådan var fronterne kridtet op, da spørgsmålet om genforening kom på dagsordenen i slutningen af 1918: En hård kerne af Dannevirke-mænd koncentreret i København med enkelte venner i de større provinsbyer og en skov af sønderjyske foreninger i de danske købstæder, der identificerede sig med H.P. Hanssen og flertallet i *Vælgerforeningen for Nordslesvig*. For folkene i *To Løver* og alle de andre Dannevirke-mænd var verdenskrigens afslutning startskuddet til kampen for dansk genrejsning og en grænse ved Dannevirke; for folkene i

Stud. theol. H.P. Hansen tog i oktober 1888 initiativ til oprettelsen af den akademiske sønderjyske forening *To Løver*. Foreningen var en højreorienteret klike, der ønskede oprejsning efter 1864 og en dansk-tysk grænse langs Dannevirke. H.P. Hansen (nu rektor) blev i 1926 formand for *Grænseforeningen*.

Foto: Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.

Mange sønderjyske foreninger i Danmark lagde i november 1918 an til at nedlægge sig selv, fordi Genforeningen nu var inden for rækkevidde. Mange steder blev modtagelsen af de sønderjyske krigsfanger løbet af 1919 det sidste store højdepunkt inden lukketid.

de fleste sønderjyske foreninger derimod var tiden kommet til at lukke og slukke. De havde nået deres mål.

I de fleste sønderjyske foreninger blev aktivitetsniveauet skruet ned til et minimum, og førnævnte tandlæge Axel Carstens, der tillige var formand for paraplyorganisationen *De samvirkende Sønderjyske Foreninger*, opfordrede direkte foreningerne til at holde lav profil og ikke at tage noget standpunkt om den fremtidige grænse. Nedfrysningen af foreningsaktiviteten rundt omkring stod på frem til foråret 1919, hvor isen begyndte at slå revner. Kampen for Dannevirke strandede uheldigt på de danske politikeres og fredskonferencens modvilje, men til gengæld

rejste der sig over hele landet en bevægelse, der krævede noget mere af regeringen end nordslesvigernes moderate program. Den sværmede ikke for Dannevirkegrænsen. Dens mål var, at Flensborg ved den kommende ordning skulle regnes med til Nordslesvig.

Flensborgbevægelsen som overgangsfænomen

Flensborgbevægelsen var ikke kun i geografisk henseende en mellemposition mellem Aabenraastandpunktet og Dannevirkestandpunktet. Den var også en mellemting mellem to tænke måder: På den ene side respekterede Flensborgbevægelsen princippet om, at den fremtidige grænse

skulle drages efter en afstemning (det gjorde Dannevirkemændene ikke); på den anden side ville Flensborgbevægelsen tilgodese, at Flensborg endnu i mands minde havde været danskpræget by. Hvis der skulle stemmes, mente folkene i Flensborgbevægelsen, så måtte afstemningsreglerne tilrettelægges sådan, at der i videst mulige omfang blev korrigeret for fortyskningen af byen siden 1864. Denne tanke - kompromiset mellem det historiske og det demokratiske princip - appellerede i høj grad til danskerne, og da Dannevirkemændene så, at deres eget forslag til en grænselinje ikke kunne opnås, sluttede de sig til Flensborg-

Flensborg-bevægelsen fik kraftigt fat i den danske befolkning i foråret 1919 og det følgende år. Bogmærke uddelt på den store Flensborg-demonstration i København den 7. marts 1920.

bevægelsen for fuld kraft. Modviljen mod regeringen Zahle var jo ikke just aftaget, så det var et mål i sig selv at få regeringen væltet.

Rundt omkring i de sønderjyske foreninger voksede utilfredsheden med bestyrelsernes nedfrysning af foreningsaktiviteterne, og i foråret 1919 revnede isen. Mange steder måtte de Nordslesvig-orienterede bestyrelser vige for mere offensive kandidater. Formænd blev væltet på stribe. I Aalborg hed formanden Peter Lauritsen. Han var H.P. Hanssenmand om en hals, hvilket med al ønskelig tydelighed fremgik af hans beretning på generalforsamlingen den 31. marts 1919. Den blev mødt med buh!-råb og protester, og under en lang og ophidset diskussion trak ikke bare bestyrelsen, men også de nyopstillede kandidater sig, fordi de var blevet skræmt væk af balladen. Sent på aftenen valgte forsamlingen så en bestyrelse, der efterfølgende protesterede imod regeringens tilbageholdne grænsepolitik. *Sønderjysk Forening for Aalborg* stod herefter på Flensborg-standpunktet.

I *Sønderjysk Forening for Aarhus* aflyste bestyrelsen ganske enkelt generalforsamlingen i marts 1919 med et argument om, at foreningen jo alligevel snart skulle opløses. Denne be-

slutning blev omstødt af medlemmerne, og to Dannevirke-mænd sprængte sig vej ind i bestyrelsen og skabte så meget postyr, at de resterende bestyrelsesmedlemmer også blev skiftet ud. Stemningen i det sønderjyske arbejde i Aarhus blev i det hele taget så forpestet, at ingen ville være formand for foreningen, og situationen kunne kun reddes ved, at den aldrende Mailand-Hansen, sønderborgeren, der havde grundlagt foreningen i 1887, tog en tørn mere. Også Aarhus-foreningen ville nu have Flensborg med til Danmark.

Det gik mest hedt til i de større byer - formentlig fordi der her var et større kontingent af højrefolk, der ønskede et regeringsskifte. Men der var også undtagelser. I en by som Fredericia gik det mere roligt for sig, velsagtens fordi den stedlige *Sønderjydsk Forening for Fredericia og Omegn* på grund af nærheden til Kongeå-grænsen havde relativt flere nordslesvigske medlemmer end mange nordligere foreninger. De nære forbindelser til de fraskilte landsmænd kom til udtryk i det konkrete arbejde, herunder modtagelsen og indkvarteringen af 180 sønderjyske krigsfanger i 1918-1919 og transporten af stemmeberettigede fra Fredericia-egnen hjem til valgurnerne på afstemningsdagene i 1920. Noget tyder på, at Fredericia-foreningen havde større indre sammenhængskraft end f.eks. foreningerne i Aarhus og Aalborg.

Flensborgbevægelsen havde vældigt tag i den danske befolkning i månederne omkring afstemningen i

byen den 14. marts 1920, og denne bølge kunne også spores i mange af de sønderjyske foreninger. Men lige så stærk som bevægelsen var; lige så hurtigt døde den ud igen, da løbet i foråret var kørt med hensyn til at få byen til Danmark. Ingen talte efter sommeren 1920 om at Flensborg engang skulle til Danmark - hverken i Flensborg eller i Danmark. De, der talte om at flytte grænsen, talte om at flytte den til Dannevirke eller Ejder.

Grænseforeningen med ryggen mod muren

Skillelinjerne mellem Dannevirke-mænd og Aabenraafolk og mellem København og provins viste sig igen, da de sønderjyske foreninger efter Genforeningen skulle samle sig i en ny paraplyorganisation, som skulle føre kampen videre. Hvad var målet? At fæstne den nye grænse og sikre mindretallet i Flensborg og omegn en tilværelse som mindretal? Det var de fleste sønderjyske foreninger indstillet på. At agitere for grænseflytning og skabe brohoveder for danskheden langt mod syd? Det var det, Dannevirke-mændene i *To Løver* drømte om.

Det var Dannevirke-mændene, som i efteråret 1920 tog initiativet til den nye paraplyorganisation, som de kaldte *Grænseforeningen*. Ingen var i tvivl om, at de fortsat arbejdede for en grænse ved Dannevirke - heller ikke de danske nordslesvigere, Det Radikale Venstre og socialdemokraterne, som alle nidkært holdt øje med deres bevægelser. Og fordi ingen var i tvivl, havde Dannevirke-mændene store vanskeligheder med

at samle alle de gamle sønderjyske foreninger under deres vinger. Rektor H.P. Hansens, Valdemar Harsløfs og Ionas Collins største trumfkort var, at de havde de danske flensborgeres førstemand, redaktøren på *Flensborg Avis* Ernst Christiansen, på deres side. Det gav en vis pondus, men slet ikke nok. Ved *Grænseforeningens* stiftende møde den 2. november 1920 var kun 29 foreninger repræsenteret, så omkring 70 foreninger havde valgt indtil videre at arbejde selvstændigt eller at organisere sig i den konkurrerende paraplyorganisation, *De Sønderjyske Foreningers Fællesråd*.

Dannevirkefolkene havde givet deres nye *Grænseforening* et stort pro-

blem i dåbsgave: Et blakket ry fra afstemningskampen 1918-1920 i kombination med en gigantisk opgave med at rejse penge til opbygningen af skoler, biblioteker, forsamlingshuse og foreninger til mindretallet. Og det hele skulle bygges på samme tid. Den eneste løsning på problemet var at fusionere med *De Sønderjyske Foreningers Fællesråd*. På den måde kunne man straks lægge otte enkeltforeninger til organisationen, herunder *Flensborg Samfundet*, hvis formand var F.L. Schmidt-direktøren Poul Larsen, der var født i Flensborg. Og med de første otte foreninger i hus var der håb om at få alle de øvrige med. Først da ville det give mening

Grænseforeningen blev i løbet af 1920'erne en landsorganisation med et stort kontingent af folk, der havde erfaringen fra det tyske herredømme i Nordslesvig med sig. I 1943 fik foreningen nordslesvigeren Holger Andersen som formand. Her ses han på talerstolen til hans første delegeretforsamling, det såkaldte sendemandsmøde.

Foto: Det Kongelige Bibliotek.

at kalde sig en landsdækkende folkelig forening, og først da kunne man håbe på at slippe for noget af den irriterende modstand fra Aabenraa-folkene og fra venstrefløjen på Christiansborg.

En landsdækkende folkelig forening

Fusionen med Fællesrådet fandt sted den 3. februar 1921, og den betød, at *Grænseforeningens* hårde kerne af Dannevirke-mænd blev opblandet med enkeltforeninger med et mere moderat grænsepolitisk tilsnit, herunder de foreninger, der havde den gamle nordslesvigske orientering i behold. Alene det, at *Grænseforeningen* ved fusionen måtte afgive formandsposten til den moderate Hjalmar Ulrich, der var født i Tønder, gjorde sin virkning. Han blev på posten indtil 1926, hvor rektor H.P. Hansen tog over. Grænseforeningen var ikke længere en udskældt nationalistisk københavnerforening, men fremstod efterhånden som en landsdækkende organisation, der trak på erfaringerne i Nordslesvig efter 1864 og ud fra disse støttede det nye danske mindretal i Sydslesvig.

Det virkede. Allerede i løbet af foråret 1921 talte *Grænseforeningen* 66 gamle enkeltforeninger, og der var oven i købet blevet dannet 16 nye foreninger, som straks havde meldt sig under *Grænseforeningens* faner. I alt var der altså 82 enkeltforeninger i *Grænseforeningen* - og tendensen var stigende. *Grænseforeningen* blev altså ved fusionen meget større, men den blev også meget mindre københavnsk, mindre Dannevirke- og Flensborg-

orienteret, mere nordslesvigske og mere kulturelt orienteret.

Rektor H.P. Hansen, Valdemar Harsløf og de andre Dannevirke-mænd vedblev at stå i spidsen for foreningen frem til begyndelsen af 1940'erne. På det tidspunkt passerede foreningen 100.000 medlemmer fordelt på 222 enkeltforeninger med stærkt stigende tendens. Fremgangen fortsatte under efterfølgeren, Holger Andersen, der var født i Haderslev i 1890. I afstemningstiden 1918-1920 havde han været Dannevirke-mand, men i løbet af 1930'erne var han kommet på andre tanker og trak nu på erfaringerne med det folkelige og kulturelle arbejde i Nordslesvig op under 1. Verdenskrig. Hans politiske udvikling flugtede altså ret nøje med udviklingen i den organisation, han nu stillede sig i spidsen for. ■

Litteratur

Troels Fink: *Båndene bandt. Forbindelsen over Kongedåen 1864-1914*. Aabenraa 1999.

Johan Peter Noack: *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945*. Aabenraa 1989.

Axel Johnsen: *Grænsen, folket og staten. Grænseforeningen historie 1920-2020*. Gyldendal 2019.

Axel Johnsen: *Dannevirke-mænd og Ejderfolk. Den Grænsepolitiske opposition i Danmark 1920-1940*. Flensborg 2005.

Lisbeth Aagaard Lykke: *Sønderjyder i eksil - stiftelsen af Sønderjydsk Forening for Fredericia og Omegn i 1889*. Upubliceret manus 2019.

Kunstneren Agnes Smidts folkeoplysende projekter

Af fhv. museumsinspektør Inger Lauridsen

DE N SØNDERJYSKE KUNSTNER og personlighed Agnes Smidt (1874-1952), der var født i Lundsmark i Hviding sogn i et dansk grundtvigsk bondehjem, blev en usædvanlig eksponent for både kultur og folkeoplysning i grænselandet. Denne artikel vil se nærmere på Agnes Smidts folkeoplysende og kulturelle aktiviteter fra begyndelsen af 1900-tallet til 1940'erne.

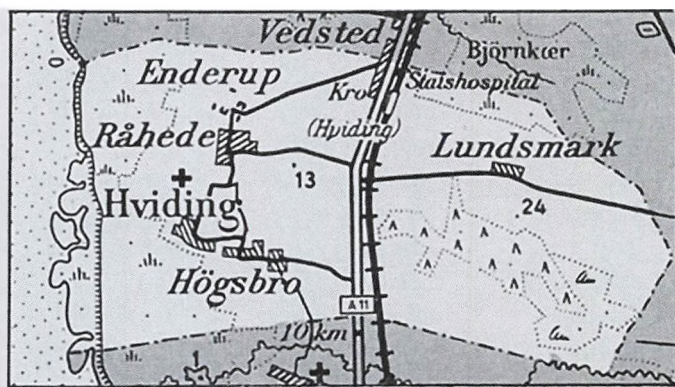
Baggrund

Agnes Smidt var født i landsbyen Lundsmark i Hviding Sogn som den næst yngste af syv søskende, seks piger og en dreng. Da hendes forældre var meget dansk nationale med et grundtvigsk kristendomssyn, kom ingen af de syv børn i den preussiske skole i Hviding, men blev undervist hjemme i landsbyen sammen med børnene fra de to nabogårde. Efter sin konfirmation, der også foregik i

hjemmet og blev foretaget af frime-nighedspræsten L.B. Poulsen fra Bovlund, hjalp Agnes Smidt mest til hjemme, indtil hun som 17-årig kom på Askov Højskole, først på et langt vinterophold, der blev fulgt op af et sommerophold den følgende sommer.

Agnes Smidt vidste helt fra barnsben, at hun ville være kunstmaler, og efter sit ophold på Askov Højskole blev hun optaget på Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder i København, hvor hun fik halv friplads. Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder blev oprettet i 1876. Her kunne kvinder, der indtil 1888 ikke kunne søge ind på Kunstakademiet, få en kunstnerisk uddannelse. Efter 1888 blev tegneskolen anerkendt som en forskole til Kunstakademiet. Her blev Agnes Smidt uddannet i de følgende tre år. (1893-1896) Efter endt uddannelse vendte hun hjem til

Foto: Trap Danmark 5. udgave 1965

Kort over Hviding Sogn med angivelse af sognets landsbyer.

Lundsmark, inden hun de følgende to år fulgte kurser på N.V. Dorphs Malerskole i to kortere perioder. Niels Vinding Dorph (1862-1931) er mest kendt som portrætmaler. Han drev sammen med sin senere hustru, Bertha Dorph, i en årrække en kunstskole i København.

Mens Agnes Smidt gik på kunstskolen i København, fik hun den idé at tage timer i at læse op og i at formidle en tekst hos en københavnsk skuespiller, Peter W. Jerndorff (1842-1926). Her lærte Agnes Smidt oplæsningens kunst, idet Peter Jerndorff underviste hende i at anvende talesprog, når hun læste op, ikke skriftsprog. Peter Jerndorffs erklærede i et foredrag i Pædagogisk Selskab i 1897: "Hvad Sproget angaar, saa benytter de fleste Mennesker egentlig to forskellige, et til Talen og et andet, et Læsesprog nærmere Skriftsproget, til Oplæsning. Men skal Læsningen blive til levende Tale, saa er det indlysende, at saa maa ogsaa Talesproget bruges hertil. Vor Tale har man imidlertid ikke taget sig meget af, derfor er den ofte daarlig og jasket, og i vor Læseundervisning har man taget for meget Hensyn til Skriftsproget". Agnes Smidt har formentlig forberedt sig på at bruge oplæsning i et fremtidigt folkeligt kulturelt arbejde i Sønderjylland. Som mange sønderjyder, oplevede hun, at den danske befolkning var tynget af det tyske styre mellem 1864 og 1920. Agnes Smidt vendte hjem til sit barndomshjem, så snart hun havde afsluttet sin kunstneriske uddannelse. Det kan undre, at hun endnu ikke valgte at

leve som kunstner i København, men hun følte sig fremmed i hovedstaden, og hun længtes efter sin barndomsegn, den sønderjyske dialekt og sine forældre og søskende.

Agnes Smidt opholdt sig imidlertid i nogle år i begyndelsen af 1900-tallet som arbejdende kunstner i København, hvor hun tre gange opnåede at få et værk optaget på Forårsudstillingen på Charlottenborg (i 1902, 1904 og 1905), to gange et grafisk værk og én gang et maleri. Mellem 1905 og 1906 vendte Agnes Smidt hjem til Lundsmark, hvor hun blev boende resten af sit liv, kun afbrudt af nogle måneders ophold i Paris i 1908 og to kortere besøg i Finland. Indtil 1914 boede hun hos sine aldrende forældre sammen med to af sine søskende, der begge forblev ugifte som hun selv, broderen Søren, der i 1909 overtog fødegården, og den yngste søster Sigrid.

Arbejde for danskheden i Sønderjylland

Fra Agnes Smidt flyttede tilbage til Lundsmark, ernærede hun sig ved at male portrætter og andre motiver på bestilling, men også ved at læse op af danske og nordiske klassikere i forsamlingshusene og ved at foredrage sange og viser på sådanne aftner. Hun blev snart en søgt oplæser, hvilket kan ses af, at hun f.eks. gennem mange år var på programmet en aften hver vinter i Roager Sogns Forsamlingshus. Hun fik dér som fast gage fem mark for en aften sang og oplæsning.

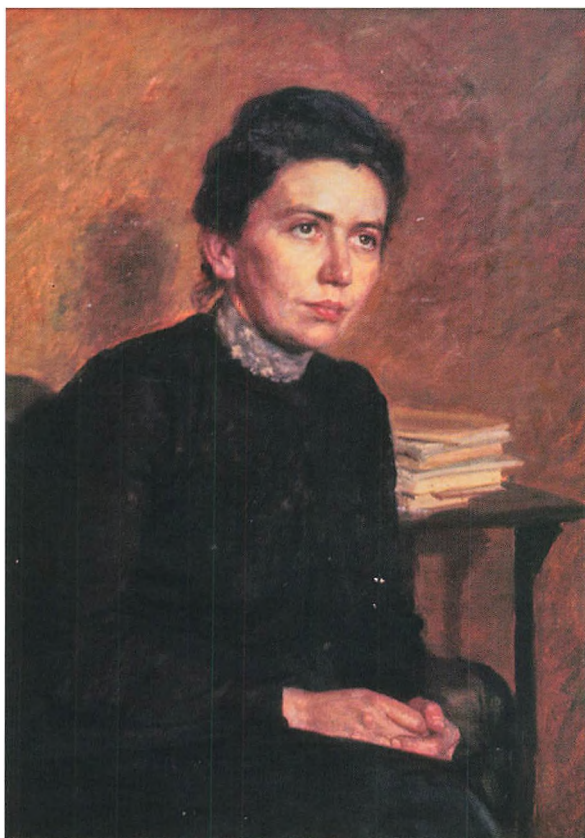
Især i årene indtil Genforeningen

tilbød Agnes Smidt sig til fortælle- og sangaftner i forsamlingshusene især i det nordvestlige hjørne af Sønderjylland. Der findes flere erindringer af mennesker, som hun havde gjort et stort indtryk på ved at læse op og synge. En af dem var sognepræst Th. Olesen, Ramme, der i to kronikker i *Flensborg Avis* i oktober 1952 efter Agnes Smidts død skrev således: "Jeg hørte hende i Vinteren 1908-09 i Hviding Forsamlingshus læse Ibsens 'Hærmændene på Helgeland' dygtigt og gribende og efter Kaffebordet - det uundværlige sønderjyske Kaffebord - synge kønne Sange, ny og gamle ... I syv Aar rej-

ste hun rundt og læste op i Forsamlingshusene Landsdelen over, øste ud af sit Hjertes rige Fylde af vor danske Litteratur til stor Berigelse og Glæde for alle".

Hvor ofte Agnes Smidt var af sted til sådanne oplæsnings- og sangaftner illustreres af et bevaret åbent postkort, dateret 23. december 1910, som Agnes Smidt sendte til nogle venner. Her skrev hun: "Jeg har haft travlt med oplæsning indtil Jul. Nitten steder har jeg været. Det bliver værre efter Jul".

Agnes Smidt begyndte omkring 1910/11 mindst et par gange årligt at besøge Liselund Menighedsskole ved Slagelse, der var grundlagt af fri-

Agnes Smidt: Portræt af Eva Moltesen, olie på lærred, 1904. Det var det maleri, som Agnes Smidt fik optaget på Charlottenborgs Forårsudstilling i 1904.

menighedspræsten Niels Daell, som Agnes Smidt fik et nært forhold til. Hendes besøg dér var formodentlig inspireret af hendes morbror, pastor P.N. Petersen, der var præst ved Trinitatis Kirke i København, men som fra 1911 blev en fast underviser og inspirator på skolen indtil sin død i 1916. Agnes Smidt vedblev resten af sit liv at deltage i Liselunds vinter- og sommermøder. Hun blev aldrig en egentlig underviser på skolen, men hun optrådte altid, når hun deltog i kurser, med at afholde oplæsnings- og sangaftner for Liselunds kursister. Det er sandsynligt, at det var hendes måde at betale for sine ophold på menighedsskolen på.

På hjemmefronten skete der i årene omkring 1. Verdenskrig meget afgørende ændringer i Agnes Smidts liv. I 1914 lykkedes det hende gennem et lån fra en privatperson at købe et lille aftægts hus, der lå sydligt i haven til Lundsmarks vestligste gård, Vestergaard. Huset kaldte hun Hyldehuset, og her indrettede hun sig med bolig og atelier. I slutningen af 1915 fik hun plejetilladelse til fem søstre, der var blevet forældreløse i sommeren 1915, efter at deres mor først var død af tuberkulose i januar 1915 og faderen et halvt år senere faldt i krigen på Østfronten. At være plejemor for fem piger mellem to og 12 år var en meget omvæltende begivenhed i Agnes Smidts liv, som hun tog på sig med glæde og stolthed. Men den betød, at det nu blev endnu vigtigere for hende at male portrætter for et honorar. Agnes Smidt blev erhvervs-maler. Hun og

børnene havde ofte økonomiske bekymringer, men hun havde gennem alle årene glæde af hjælp fra mange forskellige medhjælpere.

Skoleprojekter

I 1918 satte ejeren af Vestergaard, en af Lundsmarks tre gårde, Peter Boesen, gården til salg, fordi han og hans hustru skulle overtage hendes fødegård i Stubbum. Agnes Smidt foreslog nu, at Peter Boesen solgte gårdens stuehus for en meget rimelig pris til sin søster, Krestine Boesen, der var menighedssygeplejerske i sognet. Agnes Smidt havde nemlig i nogen tid barslet med en idé om at skabe en særlig slags højskole i Lunds-mark, hvor håndens og åndens arbejde skulle gå hånd i hånd, rent bogstaveligt. En sådan skole kunne hun og Krestine Boesen sammen påbegynde i Vestergaards hovedbygning. Både Peter Boesen og Krestine Boesen gik ind på forslaget, og ventetiden mellem krigens afslutning den 11. november 1918 og afstemningen den 10. februar 1920 blev en frugtbar tid for Agnes Smidt og Krestine Boesen og de fem plejebørn, idet der blev inviteret mange foredragsholdere fra Danmark til Lunds-mark. Samtidig fik Agnes løst et andet problem. Hendes bror Søren, der havde drevet deres fødegård, Østergaard, siden 1909, var i 1914 blevet ramt af et slagtilfælde, som han aldrig kom sig over. I 1918 afhændede han derfor Østergaard til en niece og hendes mand, og Agnes fik nu indrettet en lejlighed til sine to ugifte søskende, Søren og Sigrid, i den østlige ende af

Agnes Smidt sammen med en ung pige (Marie Hee Andersen) og de fem plejebørn, optaget i Hyldehusets have, ca. 1917.

Vestergaards hovedbygning.

I 1921 kunne Agnes Smidts 'hjemmegroede' højskole åbne for det første hold elever. Eleverne skulle halvdelen af hver dag have åndelig føde på højskolen, mens de den øvrige del af dagen skulle arbejde rundt omkring på gårde i sognet med forefaldende manuelt arbejde. På den måde kunne de tjene til deres højskoleophold i Lundsmark og samtidig opfylde Agnes Smidts grundlæggende vision, at håndens og åndens arbejde skulle gå hånd i hånd. Hvis eleverne ikke kunne finde en arbejdsplads et sted i nærheden, kunne de arbejde med plantning af læhegn i Hviding Sogns østlige del, der altid havde været plaget af sandflugt på de lette jorder.

Mange af de elever, der kom på Agnes Smidts højskole var tidligere elever fra Askov Højskole, men der kom også andre. Dette viser et bevareret brev fra en Mikkell Pedersen, der opholdt sig i Lundmark i efteråret

1921 og som den 6. oktober 1921 skrev til sin kammerat Ejner Hansen fra København, der netop var færdig med at aftjene sin værnepligt i Helsingør. I brevet skrev han bl.a. således: "Jeg kan ikke lade være at tænke på den Mulighed, at du kom herover. Faar du det i Sinde, saa er du jo altsaa velkommen *naar som helst*. Du vil kunne tjene til Opholdet her - og maaske lidt til. ... Af Undervisning vil der blive Dansk, Historie, Verdenshistorie og Danmarkshistorie - maaske Sjælelære. Mulige Ønsker kan nok efterkommes. Særlig Tysk er der god Anledning til at lære, Ogsaa Engelsk".

Alt tyder på, at Ejner Hansen faktisk kom til Lundsmark i vinteren 1921-22. Han har ikke selv skrevet om sit ophold på Agnes Smidts hjemmegroede højskole, men en af hans døtre, Estrid, har til forfatteren af denne artikel i efteråret 2019 fortalt, at hun huskede, at hendes far, når han mindedes Agnes Smidt, altid

fik et meget mildt udtryk i ansigtet, og at han altid omtalte hende med stor veneration.

Blandt Agnes Smidts første elever på skolen var også senere sognepræst Th. Olesen, der i to tidligere omtalte kronikker i *Flensborg Avis* efter Agnes Smidts død erindrede, hvad han havde erfaret at Agnes

Smidts idé med skolen var. Hun mente, at det var vigtigt "at binde byrder på folk - få dem til at se deres opgaver - og deres mangler, men også at give dem selvtiliid ved at sige til dem, at de alle var udtryk for noget".

Redaktør af *Højskolebladet* Helge Skovmand, der havde kendt Agnes

Agnes Smidts maleri af Vestergaards hovedbygning, set fra Hyldehuset, olie på lærred, signeret, u. år, privateje.

Smidt helt tilbage fra 1911 på Lise-lund, udtrykte sig i en mindeartikel om hende i Liselundbogen (1952) således: "Hun (Agnes Smidt) ville Mennesker det vel, der var Skønhed i hendes Tale, ikke alene i Sang og Oplæsning, men ogsaa i Samtale ... Og saa ejede hun en - bundløs - jydsk Humor, der kunne give sig ret overraskende Udslag".

Agnes Smidts hjemmegroede højskole fungerede i nogle år ind i 1920'erne, men med den sønderjyske pengeombytning og den begyndende økonomiske krise blev det stedse vanskeligere at få eleverne beskæftiget på egnens gårde halvdelen af dagen, hvilket for Agnes Smidt var en grundlæggende forudsætning for højskolen. Derfor ebbede hendes første højskoleprojekt ud i løbet af 1920'erne.

Nyt skoleprojekt i 1933

Da Agnes Smidts højskoleprojekt i Lundsmark sygnede hen, var de fleste af hendes plejedøtre voksne og flyttet hjemmefra. Helga, den yngste, blev 18 år i 1930. Samtidig havde hun fortsat hovedbygningen til Vestergaard, der trængte til et nyt liv. Den økonomiske krise, der satte ind i Danmark med fuld styrke fra 1931 med massearbejdsløshed, gav Agnes Smidt ideen til hendes næste skoleprojekt - en arbejdslejr for unge arbejdsløse fra hele landet.

Anledningen kom med Kanslergadeforliget den 30. januar 1933. Forliget indebar blandt andet muligheden for et tilskud til unge arbejdsløse. I oktober 1933 kunne Agnes

Smidt derfor indsende en plan: Arbejdslejren var beliggende i landsbyen Lundsmark, 10 km syd for Ribe i stuehuset til en gård, hvor der var indrettet undervisnings- og opholdsrum samt sovepladser til ca. 15 personer, der skulle bo to eller tre sammen. Om formiddagen skulle der være undervisning i dansk, regning, samfundslære, tysk, engelsk, litteratur, sang og sport. Hvis der var interesse for det, kunne andre fag sættes i stedet for eller føjes til. Om eftermiddagen skulle de unge have tre timers legemligt arbejde, der især bestod af at plante læbælter omkring marker med lette jorder i sognet med den dertil hørende tilberedning og renholdelse af jorden. Dette arbejde ville blive betalt med 50 øre dagligt foruden kost og logi, altså 15 kr. pr. måned. Deltagerne i arbejdslejren skulle selv holde deres værelser i orden og efter tur hjælpe til ved opvask og rengøring, ligesom deltagerne selv skulle medbringe håndklæder og sengetøj.

De første elever i arbejdslejren påbegyndte deres kursusophold i vinteren 1933-34. Mange af de unge arbejdsløse var henvist fra socialkontoret i Esbjerg, men der kom også elever fra det nærmere opland, fra de større byer på Jyllands østkyst og fra øerne. Man skulle synes, at de mange, meget forskellige kursister, der deltog i arbejdslejren i 1930'erne, ville overstige Agnes Smidts kræfter og pædagogiske formåen, men sådan synes det ikke at have været. Agnes Smidts næstældste plejedatter, Marie, der i 1930'erne

arbejdede som sygeplejerske på hospitalet i Hviding og således var en hyppig gæst hjemme i Lundsmark, fortalte som ældre i et interview til historikeren H.E. Sørensen, bragt i *Ugeavisen Land og By* 22. juni 1983 således om Agnes Smidts arbejdslejr: "Når folk spurgte Moster (plejebørnenes kaldenavn for Agnes Smidt), hvorfor hun ville have alle disse fremmede 'børster' rendende i sine stuer, svarede hun: "Folk trænger til at få revideret deres begreber om retfærdighed, for som det er nu, er det noget forfærdeligt, ubarmhjerdigt noget. De mennesker, der kommer ind i mit hus, skal føle sig som mine lige. I begyndelsen regnede disse arbejdsløse mig selvfølgelig

ikke for noget, men det kom. Jeg husker en dag, jeg trådte ind i stuen, Så sagde en af dem: "Sikken respekt, vi dog har for dig, Moster"".

Der var meget enkle ordensregler i arbejdslejren og helt bundet til almindelig opførsel. Der var i reglerne ikke noget om, hvordan en elev skulle opføre sig etisk og moralsk. Sådanne emner er det meget tænkeligt, at Agnes Smidt har taget op med hver enkelt elev på to-mands-hånd, hvis der opstod problemer. I forbindelse med sin 70-års fødselsdag blev hun til en artikel i *Berlingske Tidende* den 13. oktober 1944 spurgte, om det ikke havde været vanskeligt at tumle de arbejdsløse? Der havde været klager fra flere andre

Foto af Agnes Smidt ved siden af Liselunds forstander Niels Daell, optaget engang i 1920'erne.

Foto i privateje.

Elevhold på Arbejdslejren i Lundsmark i midten af 1930'erne. Agnes Smidt står i bagerste række nr. fem fra venstre.

højskoler. Hertil svarede Agnes Smidt: "Nej, for de havde kun ét Par Bukser, og naar de saa var i Stykker, saa var jeg den stærkeste!"

Det er tydeligt, at et ophold hos Agnes Smidt i Arbejdslejren i Lundsmark betød en ny start og en personligt meget væsentlig oplevelse for mange af de unge mænd. Imidlertid forbedrede vilkårene i Danmark sig i løbet af 1930'erne, således at tilslutningen til arbejdslejren gradvist blev mindre for til slut at ebbe ud.

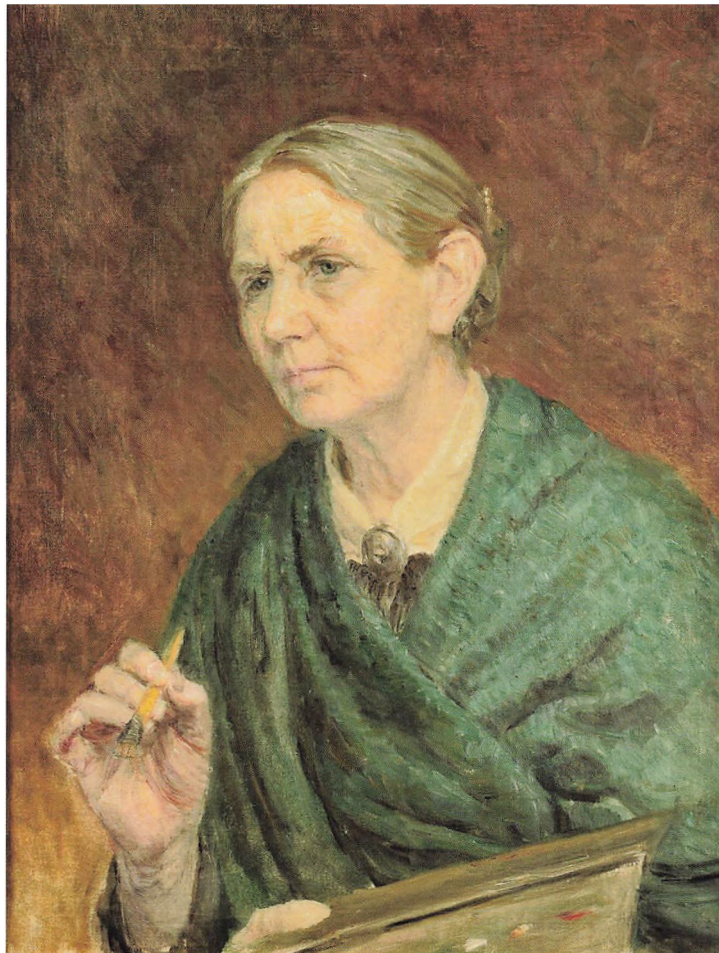
Agnes Smidts sidste skoleprojekt

Med besættelsen af Danmark fra 1940 fik Agnes Smidt ideen til et endnu et skoleprojekt. Formodentlig gennem højskoleforstanderfrue på Rødding Højskole, Ellen Margrethe Lunds ældre søster Karen Dorthea Bagge, der var overbestyrer på N. Zahles Skole i København (med børneskole, gymnasium og lærerseminarium), fik Agnes Smidt formidlet invitationer til unge kvindelige seminarieelever og kontorassistenter: De kunne komme på sommerkursus på

Vestergaard i Lundsmark, hvor der i lighed med Agnes Smidts tidligere skoleprojekter skulle undervises i alment kulturelle fag om formiddagen, mens kursisterne om eftermiddagen skulle hjælpe til i husholdningerne rundt omkring på gårdene i Hviding Sogn. For at alle i sognet kunne genkende de unge kursister under deres ophold i Lundsmark, skulle de bære et ternet tørklæde omkring håret. Kursisternes ophold i Lundsmark betalte de til dels med det, de tjente ved deres husarbejde på gårdene. Agnes Smidt kaldte de kvindelige sommerkursister for "terner". De unge kvinder fik om formiddagen et godt kendskab til Sønderjylland og til de problemer, der knyttede sig til landsdelens historie.

Midt under Agnes Smidts sommerkursus i juli 1943 nedbrændte Vestergaards hovedbygning, mens elleve unge københavnske kvinder, der var på kursus, sov i bygningen. Alle eleverne kom hurtigt ud af den brændende bygning, mens Agnes Smidts bror, Søren, der var gammel og han-

Agnes Smidt:
Selvportræt,
1920'erne, olie på
lærred, privateje.

dicappet og fortsat boede i husets østlige ende sammen med søsteren Sigrid, ikke kunne komme ud ved egen hjælp. Agnes Smidt trængte resolut ind i den brændende bygning og fik reddet Søren ud gennem et vindue. Hun fik således reddet sin bror, lige inden stråtaget skred sammen. Derefter var huset helt omspændt af flammer. Intet af bohavet i huset blev reddet inklusiv flere af Agnes Smidts malerier.

Nogen tid efter branden skrev forfatteren P. Tolderlund-Hansen en kro-

nik om en samtale, han havde haft med Agnes Smidt om hendes nedbrændte hjem, hvor han bemærkede, hvor roligt Agnes Smidt forholdt sig til det faktum, at flere af hendes malerier og en del af hendes nedarvede bohave var gået tabt ved branden. I samtalen koncentrerede hun sig kun om, hvordan hun skulle genhuse sine to søskende, der var blevet husvilde ved branden, og på sine unge kursister, der var blevet genhuset på Hviding Skole.

I forbindelse med det tidligere om-

talte 70-års fødselsdagsinterview med Agnes Smidt i *Berlingske Tidende* året efter blev Agnes Smidt spurgt, om det ikke var et slag, da hun mistede det dejlige hus, der var brændt det foregående år. Til dette svarede Agnes Smidt: "Nej, egentlig ikke. Det var morsomt og kønt at have det, men jeg syntes altid, at det skulle bruges til noget, og saa skrev jeg til Herodes og Pilatus, om de ikke kunne anvende det til det eller det ... og da det saa brændte, løste Spørgsmaalet sig af sig selv". Agnes Smidts svar rummer i sin enkelhed en stor del af sandheden om hendes livsholdning og grundlæggende karaktertræk.

Afrunding

Sommerkurserne for unge kvinder blev Agnes Smidts sidste skoleprojekt. Hun blev som omtalt 70 år året efter, og i de sidste syv år af sit liv koncentrerede hun sig om at male og at have besøg af familie og venner. Hendes helbred skrantede allere-

Portrætfoto af Agnes Smidt, optaget i hendes hjem, formodentlig i forbindelse med hendes 70 års fødselsdag 4. oktober 1944.

de fra omkring 1940, hvor hun stadig oftere blev overvældet af høj feber og voldsomme mavesmerter. Hun var indlagt på sygehus flere gange, fik sin galdeblære fjernet, idet lægerne troede, at hun led af galdesten, men sygdomsanfaldene vendte tilbage. De sidste måneder af sit liv boede Agnes Smidt hos sin yngste plejedatter, Helga, og dennes familie i Erritsø ved Fredericia, og her døde Agnes Smidt den 18. april 1952, 77 år gammel. Hun blev med bil ført til Hyldehuset i Lundsmark, hvorfra hendes begravelse begyndte på plænen foran huset. Et meget stort følge fulgte hende til graven på Hviding Kirkegård.

Agnes Smidt blev så længe, der var mennesker, der havde kendt hende, husket som et ganske usædvanligt menneske, et menneske, der efterlod et dybt indtryk på alle, hun mødte. Men nu, hvor kun ganske få, der har mødt hende, endnu lever, er kendskabet til hende blegnet. Samtidig er hun ikke bredt kendt som maler, måske fordi hun i løbet af sit liv ikke væsentligt ændrede sin maleteknik og sit kunstneriske sprog. Det er en skam, for hun var et menneske og en kunstner, som vi mennesker i dag kan lære meget af at stifte bekendtskab med. ■

Litteratur

Inger Lauridsen: *Agnes Smidt - sønderjyde, kvinde og kunstner*. Ribe Kunstmuseum, 2020.

Min morfar - en glemt sønderjysk skæbne

Af fhv. seminarielæktor Birthe Refslund Thomse

MIN MORFAR, Nicolaj Svendsen, var engang en kendt og agtet mand i Sønderjylland, både før og efter Genforeningen i 1920. Han var skolemand og journalist.

Min morfars arbejde var præget af hans store interesse for historie, og han havde et enestående kendskab til både dansk og tysk sprog, kultur og politik, især i det vestlige Nordslesvig. Heraf opstod forståelsen, tolerancen og respekten for alle borgere i samfundet. Han var jo selv opvokset som en del af det danske mindretal i det daværende tyske Nordslesvig, og det satte sit præg på hans forsonlighed og fremsy-

Foto: Museum Sønderjylland.

nethed i den lange periode, han arbejdede som amtskolekonsulent i Tønder Amt med et stort tysk mindretal.

Mindretalsordninger

Ved Sønderjyllands deling i 1920 blev det fra tysk side foreslået, at Danmark og Tyskland skulle indgå en gensidig traktat om mindretalsrettigheder. Dette afviste Danmark, fordi en sådan mindretalstraktat ville kunne give det stærke Tyskland ret til direkte indflydelse på indre danske forhold, mens det modsatte aldrig kunne blive tilfældet. I stedet for kom de danske mindretalsordninger til at bygge på grundlovens frihedsparagraffer og den almindelige, frisindede danske lovgivning. Hertil kom en række sønderjyske love, der skulle sikre det tyske mindretals sproglige interesser især inden for skolen og kirken.

I overgangstiden op til afstemningerne blev Nicolaj Svendsen konstitueret som borgmester og politimester i Haderslev, hvor han dengang var redaktør af *Dannevirke*, byens danske avis. Han havde i nogen tid overvejet at forlade avisarbejdet og genoptage skolevirksomheden,

Nicolaj Svendsen med hat og stok på en banegård i Sønderjylland.

På sine mange besøg på skoler i Tønder Amt tog Svendsen altid med toget til nærmeste banegård og spadserede resten af vejen med sin uundværlige stok.

som han egentlig var uddannet til. Alligevel kom det som en overraskelse, da minister for sønderjyske anliggender, H.P. Hanssen, og undervisningsministeren opfordrede ham til at søge stillingen som amtsskolekonsulent. Nicolaj Svendsen var forinden blevet medlem af den Nordslesvigske Vælgerforenings skoleudvalg, som skulle diskutere den kommende skoleordning for landsdelen. Derfor var han den rette mand på posten. Den senere undervisningsminister Appel understregede over for Nicolaj Svendsen, at han skulle arbejde for det vigtige personlige samkvem ude blandt befolkningen. Her var der god brug for hans særlige anlæg i det krævende arbejde i sognene, som Nicolaj Svendsen kendte bedre end nogen anden.

Han tog udfordringen op, fordi han skulle arbejde i Tønder amt. Han havde indgående kendskab til den vestslesvigske befolknings mentalitet, og her kunne han udnytte sine administrative og pædagogiske evner. Amtet var det nationalt mest delte område i Sønderjylland. I Tønder by var der 76,5 %, som havde stemt tysk, og 23,5 % havde stemt dansk. Med baggrund i sin lange periode som dansksindet under det preussiske overherredømme forstod han det tyske mindretals situation. Sammen med amtmand grev Schack og amts-assessor Stemmann fulgte han en formidlings og forsonings politik over for det tyske mindretal uden at lukke øjnene for eventuelle konflikter. I hjembyen Tønder blev Nicolaj Svendsen snart en kendt skikkelse.

Han fortalte selv senere, at når han spadserede på hovedgaden, så afhang tøndringernes hilsen af, hvilken hat han bar. Havde han en gammel bør på, sagde de: "Godaw Svendsen!" Bar han den bløde Fedorahat, sagde de: "Goddag hr. Svendsen!" Men havde han den fine og stive Homburghat på, så lød det: "Goddag hr. amtsskolekonsulent Svendsen!"

Den væsentligste opgave var at få et skolevæsen til at fungere. Der blev oprettet danske og tyske kommuneskoler, ofte i samme bygning og under samme ledelse, men med forskellige lokaler og lærere.

Nicolaj Svendsen nøjedes ikke med at administrere fra sit kontor på amtsgården, men tog ofte ud i amtet for at besøge skolerne. Han talte med lærerne og eleverne, overværede undervisningen og holdt kontakten vedlige med skolekommissioner og forældre. Han havde hverken cykel eller bil, så han tog toget til nærmeste station og gik ud til skolen, medmindre bønderne gav ham et lift. På den måde kom han i kontakt med naturen og mennesker, som han altid fik en snak med. Efter det uanmeldte besøg hos læreren og samtale med børnene gik han videre til næste skole. Han blev kaldt "manden med stokken", som han altid havde med sig. Han blev en populær lærer, men også myndig skolemand på grund af sin og grev Schacks diplomatiske politik. Det var grundlag for den fordragelighed, der var mellem de dansksindede og de tysksindede, indtil den nazistiske påvirkning tog til fra 1933.

Før genforeningen havde Nicolaj Svendsen været redaktør af avisen Dannevirke i Haderslev. Her ses han ved det Danevirke, avisen var opkaldt efter.

Grænseproblemer i 1920'erne

Trods den fredelige periode i skolelivet fandtes der stadig dybe konflikter mellem danskerne og det tyske mindretal. Konflikterne bundede i den stortyske tankes krav om grænserevision efter tabet af store landområder, som krævede stor agtpågivenhed fra dansk side.

I 1923 opstod en sag, som satte Nicolaj Svendsens diplomatiske snilde på en prøve. Dette år klagede den tyske regerings repræsentant i Folkeforbundet over det tyske mindretals skoleforhold, hvilket stillede Danmark i en uheldig situation. Den danske regering udpegede Nicolaj Svendsen til at tage sig af klagen i Folkeforbundet i Haag og udarbejde en redegørelse.

Han forberedte sig grundigt og lagde især vægt på, at alle i Danmark var lige for loven og havde de samme

borgerlige og politiske rettigheder, uanset nationalt sindelag. Desuden havde det tyske mindretal på 25.000 medlemmer adgang til at lære og benytte det tyske sprog og derigennem lære den tyske kultur at kende uden begrænsninger. Derefter berettede han minutøst om de dengang 33 kommunale tyske skoler og 11 private tyske skoler, antallet af elever, tyske lærere og undervisningsmateriale, som betaltes af den danske stat.

Med rapporten i mappen og udstyret med diplomatpas rejste han til Haag. Han havde været så forsynlig at lade rapporten trykke i adskillige eksemplarer til uddeling i Haag. Desuden havde han forskellige hæfter med tal og kort over afstemningerne i 1920. På mødet i udvalget dokumenterede han, hvorledes den danske regering ikke lagde hindringer i vejen for det tyske mindretal. Derefter sam-

Ved sin 90-års fødselsdag i 1963 modtog Nicolaj Svendsen besøg af dronning Ingrid.

menlignede han med den tyske behandling af det danske mindretal i Sydslesvig (ca. 10.000 medlemmer), og den sammenligning faldt ikke ud til Tysklands fordel. Det var nemlig lykkedes de tyske myndigheder ved en målrettet indsats at begrænse antallet af danske skoler til to i Flensborg.

Efter præsentationen rejste de forsamlede sig og klappede, og præsidenten for Folkeforbundets udvalg for mindretallene udtalte sin uforbeholdne anerkendelse af den danske ordening, skriver Nicolaj Svendsen i sine erindringer. Den danske model blev betegnet som mønsterværdig og kunne tjene som forbillede for mindretalsordninger andre steder i verden.

Efter hjemkomsten fik han en officiel takkeskrivelse fra udenrigsministeriet for sin indsats. Hans stærke indlæg i Haag medførte, at han blev opfordret

til at deltage i Unionens kommende møder, og han rejste derfor til Frankrig og Polen de kommende år.

Det tyske mindretal

Nicolaj Svendsens forsonlighed og fremsynethed gjorde ham til en kendt person i landsdelen. De næste ti år fortsatte han med sit arbejde i amtet og skrev mange historiske artikler om forholdene i området og om sine rejser i udlandet. Sammen med amtmanden i Tønder, grev Schack, tog han initiativ til oprettelsen af Tønder Museum, blev dets formand i nogle år og senere æresmedlem.

Det fik stor national betydning, at kronprinsesse Ingrid på opfordring af folketingsmedlem for Socialdemokratiet, I.P. Nielsen, engagerede sig i det sociale arbejde i Sønderjylland, da hun og kronprinsen i 1936 fik sommerbo-

lig på Gråsten Slot. Bl.a. var hun med til at oprette *Kronprinsesse Ingrid's Feriehjem* for fattige sønderjyske børn, hvor Nicolaj Svendsen blev medlem af bestyrelsen. Han nærrede stor beundring for kronprinsessens indsats og stærke engagement.

Det tyske mindretal ønskede fortsat at få grænsen ændret, og desuden blev de tyske skolekrav efter 1933 mere højlydte. Mindretallet fik sin egen skolekonsulent, og der blev indført skolenævn ved alle skoler, et tegn på den danske tilpasningspolitik. Forståelsen mellem danskerne og hjemmetyskerne forsvandt efterhånden, og mange tyskere isolerede sig og støttede nazismen og Hitler. Det skuffede både Nicolaj Svendsen og amtmanden i Aabenraa Kresten, Refslund Thomsen, en anden af de kendte sønderjyder, som havde håbet på, at deres forsonlige politik over for mindretallet ville bidrage til, at man kunne undgå konflikter mellem grupperne.

Den tyske besættelse af Tønder

Den 9. april 1940 marcherede tyske soldater gennem Tønders gader. Mange medlemmer af byens tyske mindretal hilste dem velkomne som befriere. Hagekorsflag sås overalt i byen, men blev dog hurtigt fjernet. Som protest blev den danske undervisning gennemført som normalt. Livet i Tønder blev præget af mørklægning, sort tørverøg, rationeringsmærker, og ytrings- og forsamlingsfriheden blev stærkt beskåret. Både danskerne og det tyske mindretal forsøgte dog at få dagligdagen til at

fungere så godt som muligt.

Nicolaj Svendsens søn, Erik, gik ind i modstandsbevægelsen, men blev taget af Gestapo i 1944. Han og andre modstandsfolk blev sendt til Neuengamme og videre sydpå til Ebensee koncentrationslejr. Han overlevede ikke, hvilket tog livet af min mormor.

Nicolaj Svendsens eftermæle

Nicolaj Svendsen blev pensioneret i 1946. Han måtte efter krigen opleve et stort nederlag, da det tyske mindretal blev henvist til private skoler. Han beholdt sit kontor på amtsgården, fordi grev Schack havde opfordret ham til at skrive det sønderjyske skolevæsens historie efter Genforeningen. I 1953 udsendte han i forbindelse med sin 80 års fødselsdag det store to-bindes erindringsværk *Sønderjysk Skæbne*, og få dage før sin død i 1966 afleverede han sit sidste bind: *I Genforeningens tjeneste*. Det udkom i 1968.

På sin 90-års fødselsdag i 1963 blev han hyldet i hele Sønderjylland som den sidste af de store foregangsmænd fra den tyske tid før 1920 og i tiden efter Genforeningen. Dronning Ingrid besøgte ham den dag i hjemmet og ønskede ham tillykke. Jeg stod udenfor og så på. Han døde i en alder af 93 år.

Han blev ridder af Dannebrog. Nu er han næsten glemt. Dengang var han berømt. ■

Litteratur

Svendsen, Nicolaj: *Sønderjysk Skæbne I-II*, 1953. *I Genforeningens Tjeneste*. *Sønderjysk Skæbne III*, 1968.

Grænselandskronikken

Af redaktør Poul-Erik Thomsen

Med bopæl i Tinglev i mere end et halvt århundrede har Poul-Erik Thomsen fulgt det sønderjyske og slesvigske grænseland på nærmeste hold. Og det både på arbejde og i fritid. Kronikken bygger hovedsageligt på historier fra landsdelens dagblade, men også på egne iagttagelser. Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens egne betragtninger, der ikke nødvendigvis deles af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Hvor bor de fine?

EN NOGET ANTIKVERET SØNDERJYSK tale-måde siger, at ... "i Haderslev bor de fine, i Sønderborg vil de gerne være det, i Aabenraa gider de ikke være det, og i Tønder ved de ikke, hvad det er".

Hvordan vil den påstand lyde i dag? Når de fire borgmestre, Hans Peter Geil, Haderslev, Erik Lauritzen, Sønderborg, Thomas Andresen, Aabenraa og Henrik Frandsen, Tønder, her i november 2020 mødes som optakt til lokalvalget i 2021 på grænselandets tv-kanal DK Syd, får de mulighed for at komme med deres nye version af talemåden.

Vil de holde fat i "de fine"? Eller bliver det med andre etiketter, når 2017-valgets førstemænd skal sammenligne de fire sønderjyske købstæder. Fire borgmestre og deres byråd, der på én og samme tid er både samarbejdspartnere og rivaler.

I et Sønderjylland, der under alle

omstændigheder er under pres. Det er nok den landsdel i kongeriget - måske endda den eneste - der savner sit amt allermost. Det blev nedlagt i 2007.

En kommunalreform, der fik flere andre konsekvenser for Sønderjylland. Højskolebyen Rødding er blevet en del af en kommune med hovedsæde nord for Kongeåen i Vejen. Christiansfeld er indlemmet i Kolding Kommune, Haderslev flirter åbenlyst med Trekantområdet, og Als arbejder for en fast forbindelse med Fyn.

Tønder stod ved noget af en skillevej, da sydvest skulle vælge et fremtidigt samarbejde på turistområdet. Enten en Vadehavs-model sammen med Esbjerg og Fanø. Eller et samarbejde med de tre øvrige sønderjyske kommuner. Der var flertal i Tønder Kommunes byråd for en sønderjysk løsning.

Men! I et betændt politisk klima i noget af et marskdrama er det alligevel ikke sikkert, at det også bliver sådan. Bliv i hvert fald ikke overrasket, hvis en helt tredje model - Tønder-Rømø i et soloudbrud - trækkes op af hatten som en misfarvet kanin i det næste års lokale valgkamp.

Når det gælder beredskabet indenfor brand og redning - efter kommunalreformen i 2007, der tegnede fire, større sønderjyske kommuner - så er der et fællesskab mellem Tønder, Aabenraa og Haderslev, mens Sønderborg Kommune kører solo.

Det hedder Sønderjyllands Symfo-

Sønderjyllands Symfoniorkester blev etableret som landsdelsorkester helt tilbage i 1963 og gav sin første koncert den 22. september 1963.

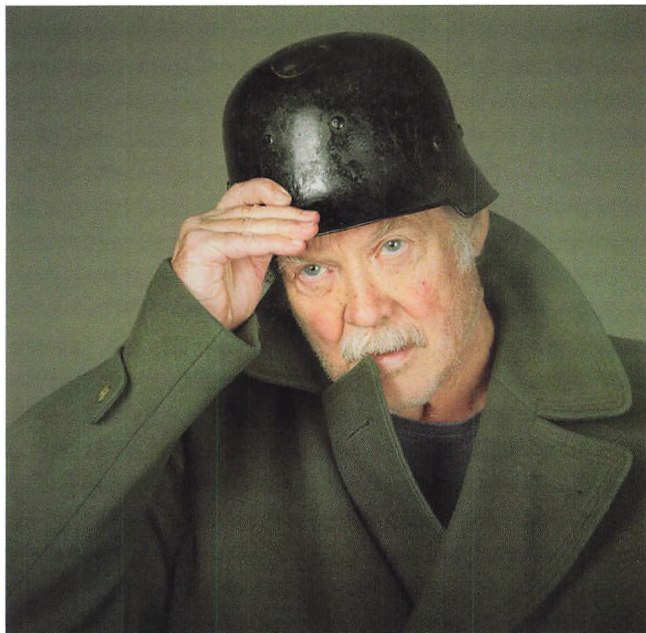
niorkester, men i Aabenraa, Tønder og Haderslev betragtes det tilsyneladende mere som Sønderborgs Symfoniorkester. Med henvisning til orkestrets hjemsted. Dette kulturelle fyrtårn har således ikke en lige så stor opbakning i landsdelen som i fortidens Sønderjyllands Amt. Det at de fire sønderjyske kommuner ikke samlet set kan blive enige om en større opbakning til symfoniorkestret betyder, at det ikke kommer op på det antal musikere, der ville gøre orkestret til en endnu større oplevelse.

Når det gælder elitesport, så tæller SønderjyskE fodbold- håndbold- og ishockeyhold fra Haderslev, Sønderborg, Aabenraa og Vojens. Tønder Kommune er ikke med i den ligning. Det var Tønder faktisk i første omgang. Et større engagement i det søn-

derjyske elitesports-projekt fra Danfoss' side i forhold til Ecco betød dog, at herrehåndbold blev rykket fra vest mod øst. Fra Tønder til Sønderborg.

Kunne en sønderjysk elitesports-tankegang i øvrigt ikke også bruges på kulturområdet? En stærk overbygning med Tønder Festival, Teatret Møllen i Haderslev, Sønderjyllands Symfoniorkester i Sønderborg og Musik & Teaterhuset i Aabenraa som stærke partnere. Stadig med hver sin bestyrelse og ledelse, men med muligheder for overordnet at tiltrække større sponsorer.

Når vi nu går ind i et valgår, så er det naturligvis mest nærliggende at interessere sig især for det, der er den enkelte vælger nærmest, men der er også et behov for, at det sønderjyske fællesskab styrkes. Det er

Ole Sørensen spiller hovedrollen i Teatret Møllens dramatisering af TomBuk-Swientys bestseller *Det ensomme hjerte*. Stykket handler om en helt almindelig mand, der mod sin vilje er tysk soldat i 2. Verdenskrig og som kæmper for at komme hjem til sin familie. Ole Sørensen har i september vundet den prestigefyldte Reumertpris for *Årets Mandlige Ensemblerolle*.

den vigtigste værdi, landsdelen kan tage med sig fra genforeningens 100-års jubilæum.

Kamp om stemmerne

Også syd for grænsen er forspillet til et valg i gang. I 2021 skal vælgerne udpege en ny forbundsdag, der sidder i Berlin, og det er et valg, der også skal resultere i en ny tysk forbundskansler. Angela Merkel fra CDU genopstiller som bekendt ikke.

Et stort tysk valg, der har fået et særligt dansk islæt. Sydslesvigsk Vælgerforening - forkortet til SSW - har efter lange overvejelser og talrige debatter besluttet at stille op med en plads i Berlin for øje. En meget modig beslutning. Nogle vil måske endda mene, at den er overmodig.

SSW vil kun stå på stemmesedlen i Slesvig-Holsten og forsøger således fortsat at holde fast i sin regionale

identitet og i tilhørsforholdet til det danske og frisiske mindretal i Sydslesvig. En farefuld balancegang.

Ikke mindst i betragtning af, at en ellers mulig topkandidat på en SSW-opstillingsliste til forbundsdagsvalget har overrasket - for ikke at sige chokeret - alle i det danske mindretal med et skifte til venstrefløjspartiet Die Linke.

Katrine Hoop er noget af en aktivist. Til tider som en havkat i det danske mindretals hyttefad. Under alle omstændigheder med et imponerende gå-på-mod. Og hendes fæter er formanden for SSW, Flemming Meyer. Alligevel har Katrine Hoop altså valgt at gå ind i Die Linke.

Det gør ikke det store valg lettere for det danske mindretals politiske gren.

Inden et flertal besluttede, at SSW igen skulle forsøge at nå frem til par-

Katrine Hoop har aldrig stukket sin mening under stolen, men det kom alligevel som en overraskelse, at hun stiller op til Forbundsdagen for Die Linke og ikke for SSW.

lamentet i Berlin, havde Robert Habeck meddelt, at han stiller op i Flensborg-området. Og han er altså ikke hvem-som-helst.

Robert Habeck er delformand for De Grønne i Tyskland. Han har en dansk side, blandt andet har hans fire børn alle gået i det danske mindretals børnehaver og skoler. Og han har da også allerede fisket efter danske mindretals-stemmer og lovet, at han i Berlin vil virke for de dansksindede i Sydslesvig.

En anden forhindring kan være Petra Nicolaisen. Hun er også opstillet i Flensborg-området, og hun er faktisk allerede medlem af Forbundsdagen. I et forsøg på genvalg vil hun bejle efter borgerlige stemmer i det danske mindretal.

SSW håber på, at det særlige tyske system med to stemmer kan blive muligheden for mindretalspartiet. Men der skal mere end håb til for at lykkes. Det kræver en topkandidat, der kan matche Hoop, Habeck og Nicolaisen. Og en tro på et valgmirakel.

For som bekendt er der langt fra Flensborg til Berlin.

Robert Habeck stiller op til Forbundsdagen for De Grønne. Han kan trække nogle af de stemmer, som SSW kan komme til at mangle for at nå sin ambition om repræsentation i Berlin.

Foto: Amed Sherwan. Privatfoto.

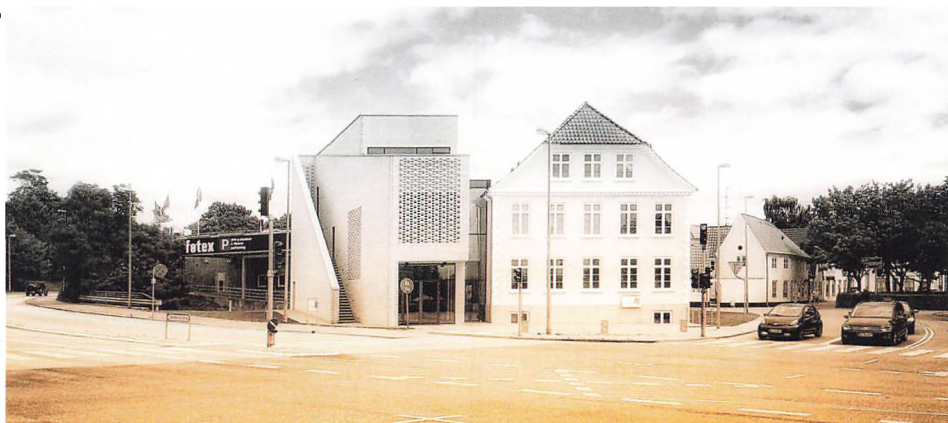
I kritisk søgelys

Sønderjylland har fået endnu et museum. I Sønderborg har det tyske mindretal indviet sit *Deutsches Museum Nordschleswig*. Selvfølgelig en stor begivenhed for mindretallet, men der er også tale om en bygning, der markant bidrager til Sønderborgs profil.

Foto: Nadine Stegemann. Die Grünen.

Deutsches Museum Nordschleswig slog i august dørene op til et helt nyt hus med en helt ny og moderne udstilling.

Med både Dybbøl Banke og Sønderborg Slot i nærheden er Sønderborg med det nye museum samlet set styrket med en imponerende historiefortælling.

Åbningen havde da også tiltrukket den socialdemokratiske kulturminister Joy Mogensen, og blandt gæsterne sås også Danfoss-maestro Jørgen Mads Clausen.

De første reaktioner var positive, men der er ingen tvivl om, at det tyske mindretals museum i Sønderborg også vil blive set kritisk efter i udstillingen. For de tysksindede i Sønderjylland er det en hårfin balancegang

mellem på den ene side at fortælle den gode historie om et 100-årigt mindretalsliv - på den anden side også åbent lægge en nazistisk fortid frem, som i mange år var et ømtåleligt punkt i det tyske mindretal. Og på en måde også vil vedblive at være det.

Før museets åbning kan man sige det på den måde, at det tyske mindretal har gennemført to store fortællinger. Den første var, at opgøret med det tyske mindretal efter befrielsen i 1945 var dybt uretfærdig og drevet af den danske nabos uberettigede hævngrøthed. Den anden er, at det stort set er mindretallet selv,

der af egen drift har taget opgøret med den nazistiske fortid.

Ingen af de to fortællinger holder vand. Det har især en historiker som Henrik Skov Kristensen med bøgerne *Straffelejren* og *Gerningsmænd eller ofre?* påvist. Det er altså netop lederen af Frøslevlejrens Museum, der har været pennefører for en mere nuanceret kommunikation og fået rettet op på en skæv historiefortælling i det tyske mindretal.

De seneste års mindretalsledere skal naturligvis også krediteres for deres udtalte fremskridt i den historiske forståelse og fortolkning, og derfor er der også grund til at antage, det nye museum i Sønderborg vil være indenfor skiven i det, man kunne kalde for en kontrolleret historisk offensiv fra det tyske mindretals side.

Omstridt grænsekontrol

Chefredaktør Jørgen Møllekær har præsenteret et stort interview med den afgående danske ambassadør i Berlin, Friis Arne Petersen - én af de helt store diplomater i Danmarks tjeneste.

Selvfølgelig stiller Jørgen Møllekær også spørgsmål til den danske grænsekontrol. En kontrol, han på lederplads i Flensborg Avis ikke gør nogen hemmelighed ud af, at han er inderligt imod - meget gerne med henvisning til, at daværende statsminister Lars Løkke Rasmussen i første omgang talte om en kontrol ved den dansk-tyske grænse, der skulle vare i 10 dage, men som kunne forlænges til 20 dage. Nu er der gået fem år.

Den nu forhenværende ambassa-

dør erkender, at netop grænse- spørgsmålet er det, han ofte har mødt i Berlin, og... "nogle gange har det været svært at overbevise samtalepartnerne her i Berlin, i Kiel og i Tyskland i det hele taget".

Topdiplomaten slår dog fast i interviewet i Flensborg Avis, at han også har oplevet en større forståelse og respekt for den danske grænsepolitik, selv om Friis Arne Petersen aldrig har været i tvivl om, at der er en forskel på en tysk kansler og en dansk statsminister i spørgsmålet om grænsekontrol og flygtninge.

For at forklare den danske grænsekontrol har Petersen i Berlin henvist til, at ... "Danmark kun indførte grænsekontrol over for Tyskland tilbage i 2016, fordi Sverige dagen før lavede en kovending i forhold til flygtningepresset og indførte grænsekontrol".

Friis Arne Petersen er optimist, når det gælder den afbrudte frie bevægelighed mellem Danmark og Tyskland. Han tror på, at Danmark finder frem til en mere intelligent grænsekontrol end en bemandedt bevogtning på selve stregen.

Udtrykt som en diplomat kan gøre det.

Politisk set er det naturligvis ikke i orden, at Danmark tilsyneladende nu nærmest har taget patent på at bryde intentioner og ånd i Schengen-aftalen. Den danske grænsekontrol-politik minder lidt for meget om de brud på god demokratisk opførsel, som andre europæiske lande, herunder også Danmark, bebrejder Ungarn og Polen.

Så enten eller. Enten forsøger den danske regering og et flertal i Folke-

tinget at komme ud af det grænse-løse Schengen-område. Eller også må vi tilbage til den frie bevægelighed i grænselandet, hvor intelligente systemer og et styrket politi i baglandet erstatter den skamredne midlertidige bevogtning på selve skillelinjen mellem Danmark og Tyskland.

Ensomt hjerte banker

Indtil for blot tre år siden var der ikke ret mange, der kendte Hans Horn - en tidligere praktiserende læge i Padborg-området. Altså ud over hans patienter. Så skrev Tom Buk-Swienty bogen *Det ensomme hjerte*, og endnu engang afleverede den historiekundige forfatter et mesterværk.

Hans Horn blev tysk soldat i 2. Verdenskrig. Men han var endnu mere en kunstnerisk og søgende sjæl end en gal krigsmaskine. Horn kom også til at stå i det dilemma, som blev tilfældet for mange i grænselandet.

Bogen blev fulgt op af en udstilling om Hans Horn på Sønderborg Slot. En udstilling, der også i billeder og med akvareller viser, hvad der gemte sig i det ensomme hjerte.

Og nu bliver *Det ensomme hjerte* så også til en teaterforestilling. Det er Teatret Møllen, der omsætter Tom Buk-Swientys fremragende fortælling om soldaten, kunstneren, lægen, mennesket Hans Horn til et stykke, hvor publikum på forhånd står i kø for at få en plads. Måske også fordi Ole Sørensen har en hovedrolle i forestillingen.

Han er ganske enkelt genial,.Teaterscenens Michael Laudrup.

Vagtskifte i revyen

Hvilken epoke! Lige siden 1982 har der været et fedt lighedstegn mellem sommerrevy i Sønderborg og Maibom. Skabt i et ægteskab. Mellem Johnna og Leif Maibom, hvor den ene var den andens forudsætning i skabelse af én af de største revysuccesser her til lands.

Fra ingenting til det dobbelte. Begyndelsen var vanskelig, og især Leif Maibom - en skolelærer fra Fyn - havde det til tider svært med at blive overset og undervurderet. Men han blev stående. Fordi han havde Johnna som den uundværlige administrator og bogholder ved sin side.

Sønderborg Sommer Revy anerkendes i dag som en toprevy i Danmark. Leif Maibom har fået sine priser som både spiller og revyforfatter, mens Johnna Maibom har lært at tælle til millioner på billetkontoret.

Men nu er der altså ikke længere et lighedstegn mellem Sønderborg Sommer Revy og Maibom. På et tidspunkt, hvor revyen som så mange andre kulturtilbud ligger i coronakoma, er et ejerskifte fuldbragt i Sønderborg.

Leif og Johnna Maibom er nu helt ude af det, der blev deres livsværk, og et andet ægtepar, Jeanne Boel og Klaus Kristensen, står som enejer af Sønderborg Sommer Revy.

Jeanne Boel er så absolut et topnavn i dansk revy, men derfor står hun alligevel med en kæmpe udfordring i det sønderjyske, for Maibom'erne er legendariske. Det er et publikum, som Leif Maibom fra scenen erobrede over 38 sæsoner, Jeanne

Jeanne Boel og Klaus Kristensen.
I 2017 indgik Leif og Johnna Maibom en
aftale om et generationsskifte med
Jeanne Boel og Klaus Kristensen og fra
2021 er skiftet helt gennemført.

Boel nu skal forsøge at få hold på.

Jeanne Boel og hendes mand, Klaus Kristensen, der som Johnna især bliver aktiv i kulissen, er flyttet til Sønderborg-området. Men vil det publikum, som Maibom især tiltrak fra Sønderjylland, Sydjylland og Fyn, også fortsat komme til revy i Sønderborg? Her er det værd at huske på, at Leif Maibom altså også kom som tilflytter. Ganske vist fra det nærliggende Fyn. Så selvfølgelig får københavneren Jeanne Boel også en chance. Nu på hendes måde.

Diplomatisk sagt

En anden tilflytter er Henrik Becker-Christensen. Manden, der i 19 år var dansk generalkonsul, og som inden havde en imponerende karriere som historiker i Institut for Grænseregionsforskning, er faktisk fra Vejle. I dag vil de fleste tro, at han er én af grænselandets indfødte.

Nu præsenterer Henrik Becker-Christensen sine erindringer, *Diplomat i Grænselandet*. Spørgsmålet er: Slipper han nu sine diplomatiske tøjler og betaler bramfrit tilbage til den statsminister - Lars Løkke Rasmussen, Venstre - der fjernede diplomaten fra den udenrigspolitiske post i Flensborg på en både uskøn og ufin måde?

Bogen er først og fremmest en indgående rejse gennem 19 års diplo-

Foto: Sønderborg Sommer Revy.

matisk virke i Grænselandet - naturligvis især på den tyske side. Det er også fortællingen om et tæt samspil mellem generalkonsulen og det danske mindretal i Sydslesvig. Måske det også kan læses som et forhold, der kom til at fylde for meget i forhold til de opgaver, en dansk diplomat har i Slesvig-Holsten?

Forfatteren fortæller om hele forløbet, der førte til hans exit i Flensborg. Også med de mange kommentarer i læserbreve og i avisledere, der hovedsageligt vendte sig mod en statsministers forkvaklede indblanding i et ansættelsesforhold, der hører under Udenrigsministeriet.

Læserne af Becker-bogen vil ikke være i tvivl om, hvad han mener om den måde, han skulle forlade generalkonsulatet i Flensborg på. Han er sur. Men alligevel mister han ikke sit professionelle fodfæste.

Det er diplomatisk sagt. ■

Gitta Bechshøft: Tante Ebba og Revolutionen. Erindringer fra Riga og St. Petersburg 1911-1918.
238 sider, 250,- kr.

Ved et tilfælde modtog Gitta Bechschøft fra en fjern slægtning en mappe fra en 'tante Ebba'. I mappen lå bl.a. en smuk takkeskrivelse fra 46 sønderjyske krigsfanger i Rusland. Denne skrivelse danner udgangspunkt for denne usædvanlige og interessante bog. Efter en kort indledning, der ridser baggrunden op, overlader forfatteren i første omgang ordet til sin tante Ebba Bechschøft, født Tramp, og gift med den unge direktør for Dansk Russisk Handelskompagni, Henrik.

Der bliver ikke gjort forsøg på at give en sammenhængende skildring af historien om de sønderjyske krigsfanger i Rusland, og det ville der også være kommet en helt anden bog ud af. I stedet fremlægger Gitta Bechschøft en række beretninger fra centrale skikkelser.

Tante Ebba Bechschøfts egenhændige skildring af oplevelserne i Rusland fylder bogens første 100 sider. De er skrevet i begyndelsen af 1950'erne og efterlader indtrykket af en ung kvinde med ben i næsen; de er velskrevne, humoristiske og præget af en skarp iagttagelsesevne. Det er voldsomme begivenheder, den unge kvinde kommer ud for: Hun ankommer til det gennemkorrupte sene zarrige før 1914 og oplever krigens mange ulykker og revolutionens ufattelige tragedier. Og midt i det kaos, som datidens Rusland var, kom hun til at spille en central rolle i redningen af de sønderjyder, der var havnet i russisk krigsfangenskab. Revolutionen i 1917 udviklede sig til en særdeles blodig borgerkrig, og de sønderjyske krigsfanger skulle ikke blot smugles forbi røde og hvide tropper i det kolossale, borgerkrigshærgede Rusland, de skulle også sniges forbi de tyske militære myndigheder, der var ivrige efter at få skrabet soldater sammen til den store offensiv i 1918.

Det er en uhyre speget historie med mange interessante detaljer, og Gitta Bechschøft fremlægger i anden halvdel af bogen andre versioner af den samme historie fra andre centrale aktører: Gymnastikdirektør N. H. Rasmussen, pastor N. A. Jensen, direktør Erik Plum samt et antal af de sønderjyske krigsfanger, det hele handler om, herunder også Frits Clausen.

René Rasmussen

Kom og vær med i et grænseløst fællesskab

Vil du være med til at støtte danskheden i grænselandet?

Så bliv medlem af Grænseforeningen og deltag i spændende aktiviteter i din lokalforening. Du får også tilsendt *Grænsen – magasinet om mindretal, sprog og kultur*, der udkommer seks gange om året.

Meld dig ind via vores hjemmeside www.graenseforeningen.dk eller kontakt en lokalforeningsformand i dit område.

Aabenraa Jens Overgaard
jensovergaard49@gmail.com • tlf. 4010 8142

Haderslev Peter Popp Andersen
kapopp@outlook.dk • tlf. 2066 7622

Sønderborg Kirsten Fanø Clausen
kifanoe@gmail.com • tlf. 6177 8515

Tønder Marie Stamp
stamp.marie02@gmail.com • tlf. 2074 6088

Rødding - Vejen Hans Harald Sørensen
hhs111@gmail.com • tlf. 5154 2075

Kolding og omegn Henning Haugaard
haugaardkolding@mail.tele.dk • tlf. 7550 4339

er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets folk samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

Fiskegærde fra Sliv Sø - fiskeri i stenalderen

Af Susanne Dolleris, Katrine Riis og Mette Nissen

I TIDEN 9. OKTOBER 2020 til 5. april 2021 udstiller Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev et fiskegærde fra den sidste del af stenalderen, ca. 4.000 år gammelt.

Fiskegærde blev udgravet i vinteren 2003/2004 under genskabelsen af Sliv Sø ved Hoptrup.

Gærde målte 53 meter og lå halvanden meter under det, der i dag er bunden af Sliv Sø. Et stykke af den bedst bevarede del af gærde blev bjærget, inden vandet blev lukket ind. Efter en tidskrævende konservering danner det nu centrum i den fjerde i rækken af mindre forhalsud-

stillinger på Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev. Temaet er naturligvis fiskeri i stenalderen.

Med fiskegærde som omdrejningspunkt vises andre fine fund, som arkæologer, både professionelle og amatører, gennem tiden har gjort i området. Knogler, keramik og flintredskaber fortæller om livet i stenalderen med fiskeri og jagt på bl.a. kronhjort, vildsvin og bjørn. Økser til fældning af skovens træer og andre redskaber bidrager til forståelsen af det liv, fiskerbønderne levede ved den lille fjordarm, der i dag er Sliv Sø.

Foto: Museum Sønderjylland.

Museum Sønderjylland

Hvornår	Særudstillinger	Hvor
30.06.20 - 06.12.20	Medgang og modgang - Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst (før)	Kunstmuseet i Tønder
30.06.20 - 24.01.21	Medgang og modgang - Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst (nu)	Brundlund Slot, Aabenraa
30.06.20 - 24.01.21	Grænselandsudstillingen 50 år	Brundlund Slot, Aabenraa
08.10.20 - 05.04.21	Fiskegærdet fra Slivsvø - fiskeri i stenalderen	Arkæologi Haderslev
21.01.21 - 02.05.21	Jacob Kirkegaard	Kunstmuseet i Tønder
30.01.21 - 02.05.21	Palle Nielsen	Kunstmuseet i Tønder
20.05.21 - 06.03.22	Natur (egen samling)	Kunstmuseet i Tønder

Hvornår	Arrangementer & Aktiviteter	Hvor
17.11.20	Live-streamet foredrag: Tilblivel- sen af det moderne menneske	Gram Lergrav
19.11.20	Foredrag: Da Danmark investerede i Sønderjylland	Kulturhistorie Tønder, Pumpehuset
21.11.20	Strikkecafé med foredrag: Høj- skolernes historie i Sdr. Jylland	Kulturhistorie Tønder, Pumpehuset
25.11.20	Foredrag: Da Danmark investerede i Sønderjylland	Arkæologi Haderslev
26.11.20	Foredrag: Christian X som Genforeningskonge	Kulturhistorie Tønder
01.12.20 - 23.12.20	I nissernes fodspor	Arkæologi Haderslev

Se alle udstillinger og aktiviteter på msj.dk

Juleskibet og feriebørnene

Af museumsinspektør René Rasmussen

I 1919 dannede nationale kredse i Danmark *Komitéen for sønderjyske Børns Ferieophold*. Nøden i navnlig byerne var stor, og tanken var at skaffe underernærede børn fra hele Syd- og Nordslesvig ophold i Danmark. Der blev dannet lokalkomitéer over hele landet, og i sommeren 1919 blev de første børn afhentet i Flensborg af hjuldampere *Ægir*. Andre børn blev sendt med jernbanen.

I alt 10.200 syd- og nordslesvigske børn opholdt sig i de tre sommer-måneder 1919 hos 'plejefamilier' rundt om i Danmark. Allerede ved påstigningen bord på *Ægir* blev børnene modtaget med æg og brød med smør. For børn, der havde sultet lige så længe, de kunne huske, var dette første møde med Danmark en meget stærk oplevelse.

Ferieopholdene fortsatte efter 1920, nu særligt henvendt på Sydslesvig-børn. Opholdet havde både et socialt, humanitært og kulturelt sigte. Det gjaldt om at bringe børnene i kontakt med dansk kultur, knytte venskaber på tværs af grænsen - og give børnene nogle gode, danske kalorier. Et ferieopholds succes blev både i mellemkrigstiden og i tiden efter 1945 målt i pund, hvad flere

skolestile vidner om. En pige skrev i en stil om hjemkomsten: "Min mor græd af glæde, da hun så, hvor tyk jeg var blevet!"

Det er dette forhold, forsidebilledet afspejler. Det stammer fra et tableau i Borgerforeningen i Flensborg i julen 1919 i anledning af juleskibet *Kong Haakons* ankomst den 23. december 1919. Skibet var fyldt med mad og andre gode sager til uddeling blandt trængende i Flensborg. Det blev fra tysk side set som et dansk forsøg på at påvirke slesvigere til at stemme dansk ved den kommende afstemning, og urigtigt er det vel ikke, at fødevarehjælpen både havde sociale og nationale motiver.

Tableauet blev vist ved en fest til ære for arrangørerne af både ferieophold og juleskib. De tre små drenge til venstre skal forestille underernærede, tynde og pjaltede drenge før ferieopholdet i Danmark, mens de tre store, velnærede, velklædte til højre i billedet skal forestille de samme drenge efter ferieopholdet. Alle seks drenge var dog i virkeligheden sønner af ret velstillede danske ledere i Flensborg, herunder redaktør Ernst Christiansen og grossererne Uldall og Traugott Møller. ■